

Братислав Иванов

ЙЕРОГЛИФИТЕ

漢 汉
字 字

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	7
КИТАЙСКИТЕ ЙЕРОГЛИФИ	11
Начало и еволюция.....	11
Структурна типология	21
Семиотична типология	25
Базови елементи и ключове	32
ЙЕРОГЛИФИТЕ В ЯПОНИЯ	39
Първи сведения и артефакти.....	39
Канбун	42
Йероглифите и японската езикова система	44
Четения на йероглифите	46
Четене на йероглифните съчетания	49
Японски йероглифи.....	50
СТО КИТАЙСКИ ЙЕРОГЛИФА	53
БИБЛИОГРАФИЯ	255

ПРЕДГОВОР

Светът е йероглифното
писмо на боговете.

Ф. Юнге

Йероглифните писмености в съвременния свят често се обединяват под названието 漢字文化圈/汉字文化圈, което на китайски се чете Hànzì wénhuà quān, а на японски – Kanji bunkaken. На български може да се преведе като *Йероглифният културен ареал*. Тук е необходимо да уточним, че терминът *йероглифи* е разпространен главно в България и Русия. В англоезичната японистика се използва терминът *Chinese characters*, в немската – *Chinesische Zeichen* и т.н. Самите китайци наричат йероглифите Hànzì (漢字/汉字), което в буквален превод означава *Хански писмена*. В действителност йероглифите имат много по-стара история, но към края на династията Хан (206 г.пр. Хр.–220 г.сл.Хр.) се заражда графичният стил 楷書/楷书 kǎishū, който се формира окончателно към началото на епохата, известна като *Южните и Северните династии* (420–589). Този стил придобива нормативен статус във всички страни от йероглифния ареал.

В наши дни йероглифи се използват на първо място в китайскоезичния регион (Sinophone), а извън него – в Корея (Северна и Южна) и Япония. В Северна Корея след 1953 г. йероглифи практически не се използват, а в Южна Корея се провежда политика за постепенно преминаване към националната азбука, като обявеният гратисен период продължава и до днес. В училищните и в университетските програми обаче е предвидено изучаването на определен йероглифен минимум. Единствената страна извън китайскоезичния регион, в която бъдещето на йероглифите в националната писменост не се поставя под съмнение, е Япония.

Въпросът за типологията на йероглифните писмености все още е дискуссионен. Както пише Ян Асман (2001: 261–266), подценяването на тези

писмености е топос на западните историци на писмото. В чисто граматологичен аспект съществуват две основни причини за неразбирането на йероглифните писмености.

- Първо, повечето европейски лингвисти постулират предпоставената теза за линейно развитие на писмото от пиктография към фонография – теза, която отразява етноцентричните настроения на своите адепти, а не съществуващите факти. В крайните си прояви предпоставената теза свързва типа на писмената система с културното равнище на съответния народ. В най-неприкрита форма тази гледна точка е представена от Дейвид Дириингер (1949), но по-завоалирано тя се поддържа от почти всички съвременни граматолози в западния свят и Русия.
- Второ, йероглифите се разглеждат единствено като елементи на графична система за фиксиране на речта, без да се отчита това, че те и до днес не са изгубили качествата си на митограми. Под митография, следвайки Цветан Тодоров (2000), ще разбираме система, в която понятието графичен не се отнася до вербалния език, а образува независимо символно отношение. Подценяването на митографията оставя извън нашето внимание проблемите за образността на йероглифите, която придава на понятието *писмена култура* един много по-обхватен смисъл (Асман, 2001: 267–268).

Към края на миналото хилядолетие изследванията върху типологията на писмото навлязоха в криза, предизвикана от опитите да се вдъхне нов живот на традиционния за западния свят фоноцентризъм. Тезите на неофоноцентризма са изложени в няколко монографични изследвания на Джеймс Ънгър (Unger, 1987; 1996; 2004), както и в една негова публикация в съавторство с ДеФрансис (DeFrancis & Unger, 1994). Целта на Ънгър е да докаже, че писмото е вторична семиотика, надградена върху естествения език, който може да съществува в една единствена форма – звуковата. Както пише той, „Strictly speaking, language is–strictly–SPEAKING“ (Unger, 1996: 22).

Може би най-последователният критик на фоноцентричната логика е Жак Дерида (1993; 1996; 2001). Струва ми се обаче, че той не разграничава последователно понятията *писмо* и *визуална комуникация*. Това, а не липсата на философско образование, както смята Г. Кацаров (1993), е основната причина повечето лингвисти да приемат резервирано възгледите на Дерида. Бих казал също, че т.нар. грама на Дерида е близка родственица с понятието *кенема* на Луи Йелмслев (Hjelmslev, 1961).

Сложността на проблематиката произтича от противоречивия характер на самото писмо. От една страна, необходима функция на всяка писмена система е фиксирането на речта, породена в съответния език. В този смисъл писмото се намира в отношение на корелация със звуковия език. Като твърди, че писмото е просто техника за записване на речта, Дж. Ънгър (1987: 196) абсолютизира именно тази негова особеност. От друга страна, структурно-семиотичният анализ на йероглифите убедително показва, че като елементи на визуална комуникация те могат да изразяват значения, които не се съдържат в звуковите им корелати. Така например изучаването на сравнително ограничен брой базови форми (*basic forms/components*) може да се разглежда като ключ към наративността на множество сложни йероглифи.

Сред европейските лингвисти, които разглеждат йероглифите като идеограми, ще спомена Джефри Сампсън (Sampson and Chen, 2013) и Ян Асман. Сампсън е специалист по китайска, а Асман – по египетска йероглифика. Разсъждавайки върху тезата на Аристотел, че езикът е *ta en psyche* (*онова в душата*), а писмеността – *ta en phone* (*онова в гласа*), Асман пише, че екстремна противоположност в това отношение е египетското йероглифно писмо. Чрез реалистичната си образност то се съотнася непосредствено със света, а чрез знаковата си функция се съотнася както с фонетичното, така и със семантичното равнище на езика. Следователно то изразява не само *онова в гласа*, но и *онова в душата* (Асман, 2001: 267).

В по-широк аспект йероглифното писмо отразява и възпроизвежда феномена, известен в науката под различни названия – йероглифно мислене (В. М. Алексеев), аказуално мислене (К. Г. Юнг), корелативно мислене (Дж. Нидъм). Тази тема намира по-нататъшно развитие в идеята за аналитичния и холистичния тип съзнание (Ornstein, 1972).

Книгата, която предлагам на българските читатели, включва две части – кратък увод в китайските йероглифи с оглед и на функционирането им в японската писменост, и етимология на сто китайски йероглифа. Стоте йероглифа са подбрани от китайското министерство на културата по начин, който да е представителен за йероглифите като цяло.

Надявам се, че книгата ще представлява интерес за всички, които се интересуват от йероглифните култури.

Накрая искам да кажа няколко думи за българската транскрипция на имена и реалии от езиците с йероглифни писмености, като ще дам за пример японския език. Най-напред ще подчертая, че във всички японски речни-

ци, предназначени за чужденци, четенето на йероглифите и йероглифните съчетания задължително се дава с буквена транскрипция, като най-често за тази цел се използва латиницата. Съществуват и речници с транскрипция на кирилица, но те са предназначени за рускоезични читатели и естествено са съобразени с руския език. За съжаление, не съществува общоприета транскрипция с кирилица, съобразена с особеностите и възможностите на българската графична система. Разбира се, става дума за транскрипция, която да осигурява максимална близост до езика-източник, т.е. до японския език в нашия случай. Това е основен принцип при междуезиковата транскрипция (Данчев, 2010: 86).

Един от често коментираните случаи е за предаването на японските алвеопалатални фрикативи, които могат да се разглеждат като меки съответствия на българските /ж, ш, дж, ч/. Всъщност въпросът се свежда до транскрипцията на /ж, ш/, тъй като те участват и в африкатите /дж, ч/.

Българският правоговор изисква /ж, ш/ да се произнасят винаги като твърди и естествено след тях не се пишат буквите **ъ, ю, я**, които според правописа предават мекостта на предхождащата ги съгласна. Японските съответствия на /ж, ч/ обаче се определят по Международната фонетична азбука (IPA) като палатализирани посталвеолни (алвеопалатални) фрикативи. Те могат достатъчно точно да се транскрибират на български, ако се допусне писането в чужди думи на буквите **ъ, ю, я** след /ж, ш, дж, ч/. Българските правописни речници обаче не разрешават това. Така възниква дилемата – неточна транскрипция с кирилица или отказ от кирилицата и използване на апробирана транскрипция с латиница.

Братислав Иванов

КИТАЙСКИТЕ ЙЕРОГЛИФИ

НАЧАЛО И ЕВОЛЮЦИЯ

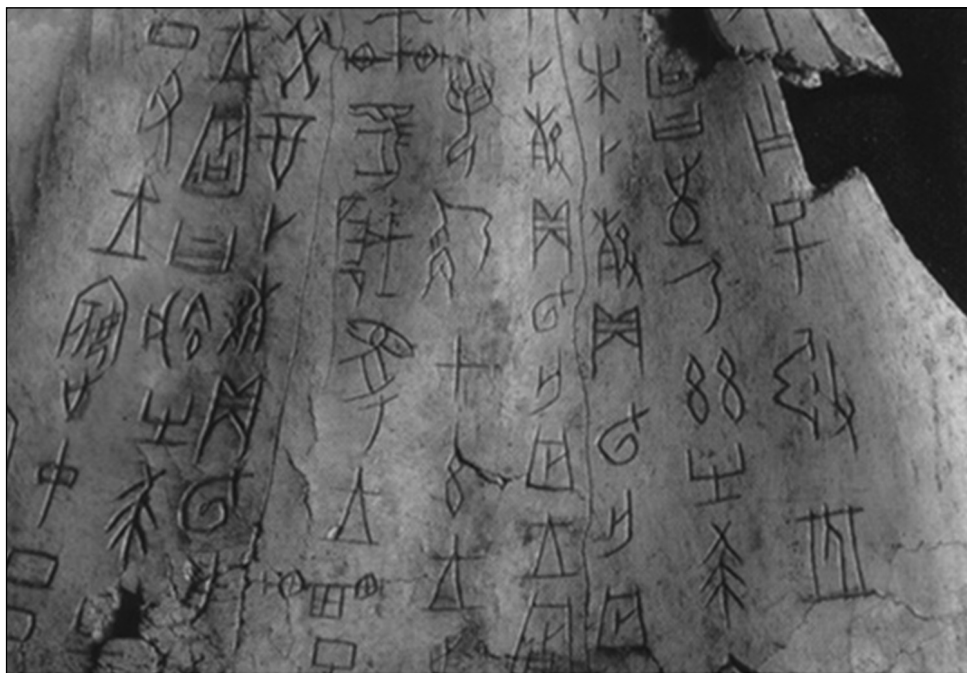
Историята на китайската йероглифна писменост се разделя условно на два периода – легендарен и исторически. В легендарния период началото на писмото се отнася към дейността на митичните императори Фуси и Шъннун, като с първия се свързва създаването на мантичните символи (卦 guà), а с втория – изобретяването на възловото писмо *куну* (結繩 jiéshéng). Създаването на самите йероглифи се смята за дело на Цан Дзие – придворен историограф на император Хуанди (2697–2597 г.пр.Хр.). Легендата разказва, че Цан Дзие създал първите знаци, наблюдавайки следите по пясъка, оставени от птици и животни. На портретите се изобразява с четири очи.

Цан Дзие

Най-ранните китайски протойероглифи, достигнали до нас, се отнасят към времето на династията Шан (1600–1046 г.пр.Хр.). Те са свързани с гадателни ритуали, осъществявани с използването на лопатъчни кости (скапула) на едър рогат добитък или – по-рядко – на долната част (пластрона) на броните на костенурки. В резултат на загаряване, осъществявано по няколко различни начина, и последвано – в някои случаи – от бързо охлаждане, върху костите и корубите се образували пукнатини с различна форма. Жрецът или лично владетелят, когато случаят бил особено важен, тъкувал пукнатините като добър или лош знак, изпратен от божествата. Може да се каже, че именно тези пукнатини са езикът, с помощта на който божествата и предците напътствали някогашните китайци (Fujieda, 1991). Самите йероглифи възникват като метазнаци, използвани от гадателите за записване върху същите лопатъчни кости и пластри на закодираните в пукнатините послания на Небето, и това им придава изначално сакрален характер. Иконичното изображение на най-често срещаната пукнатина върху гадателните кости е протоформа на йероглифа *гадая* (卜 bǔ).

На фигурата по-долу е показана гадателна кост от XIV в.пр.Хр. (National Museum of China, Beijing).

Гадателна кост от XIV в.пр.Хр.

Корубата на костенурката се асоциира с небесния свод, а пластронът – със Земята. И днес китайците казват, че костенурката крие тайните на Небето и Земята (Еберхард, 2005). С това се обяснява използването на пластрона в различни гадателни ритуали още от най-древни времена.

Пластрон от късната династия Шан

Традиционната периодизация на китайската писменост изглежда така:

- надписи върху кости и коруби (甲骨文 jiǎgǔwén, **БЪЛГ.** дзягууън);
- бронзови надписи (金文 jīnwén, **БЪЛГ.** дзинуън);
- голям печат (大篆 dàzhuàn, **БЪЛГ.** даджуан);
- малък печат (小篆 xiǎozhuàn, **БЪЛГ.** сяоджуан);
- чиновническо писмо (隸書/隶书 lìshū, **БЪЛГ.** лишу);
- уставно писмо (楷書 kǎishū, **БЪЛГ.** кайшу);
- опростено уставно писмо (楷书 kǎishū-simplifield).

Преди да се спрем малко по-подробно на тази периодизация, е необходимо да уточним, че от края на XX и началото на XXI в. се наблюдава ясна тенденция за преразглеждане на традиционната представа за развитието на китайската йероглифна писменост – представа, според която всеки следващ калиграфски стил измества бързо и окончателно предишния. Вече се смята за доказано, че в продължение на векове са съществували съвместно по два и дори повече стила, а развитието на самите йероглифи е постепенен еволюционен процес (Qiu, 2000).

Както вече бе споменато, най-старите китайски йероглифи, достигнали до нас, датират от времето на династията Шан (1600–1046 г.пр. Хр.). През 1899 г. китайската научна общност си дава сметка, че т.нар. драконови кости, които дотогава се продавали в аптеките като лечебно средство, всъщност са носители на древни писмени знаци.

През 1928 г. експедиция на Китайската академия на науките (Academia Sinica) започва разкопки на последната столица на династията Шан, намираща се в района на съвременния град Анян, северно от Жълтата река, в провинция Хънан. Разкопките продължават до 1937 г. и при тях са открити около 150 хиляди фрагмента от кости и коруби с древни писмена върху тях. Идентифицирани са 4672 различни протойероглифа от типа jiǎgǔwén, като само 1723 от тях са дешифрирани еднозначно от специалистите (Zhao and Baldauf, 2007).

Йероглифите обикновено са издълбавани директно върху носителя с нож или друг остър предмет, но има и случаи, в които те са очертавани предварително. Съществуват голям брой разнописи, варират размерите на йероглифите в една и съща колона, чувства се силното влияние на конкретния автор. Най-често текстовете съдържат 10–15 йероглифа и само в редки случаи броят им надхвърля 50. Повечето йероглифи предават съществителни имена, но се срещат също така глаголи, прилагателни, наречия и служебни думи (Chang, 1989: 40–41).

Анализът на йероглифите от гадателните надписи дава основание да се предполага, че те се зараждат далеч преди периода XIV–XI в.пр.Хр., към който принадлежат достигналите до нас артефакти. Някои автори издигат хипотезата за връзка между орнаментите върху керамичните съдове от периода на китайския неолит и йероглифите от гадателните надписи. По този начин началото на китайското писмо се измества много по-назад във времето даже в сравнение с т.нар. легендарен период. Тази хипотеза си има свои-

те привърженици и противници, но и едните, и другите засега не предлагат достатъчно убедителни аргументи.

На сегашния етап на научните изследвания може да се каже, че по време на династията Шан вече е формирана достатъчно развита йероглифна писмена система, но тя все още се използва главно за целите на гадателните ритуали, а не за обичайна писмена комуникация (Zhao and Baldauf, 2007).

Калиграфският стил, известен под названието *бронзови надписи* (jīnwén), се заражда към края на династията Шан (1046 г.пр.Хр.) и се среща практически до края на династията Джоу (1046–221 г.пр.Хр.). През тези осем века бронзовите надписи съществуват паралелно с няколко различни калиграфски стила. Получават името си от надписите върху бронзови съдове, но се срещат и върху други носители – например каменни барабани. Във всички случаи обаче носителите са предмети, които се използват предимно за държавни ритуали и дворцови церемонии. В сравнение с надписите върху кости и коруби бронзовите надписи се отличават с по-плавни линии, пластични и компактни форми.

С термина *голям печат* (dàzhùàn) в широк смисъл се означават различните стилове, съществували преди династията Цин (221–206 г.пр.Хр.), а в тесен – калиграфският стил от Западна и ранната Източна Джоу, т.е. от началото на династията Джоу докъм V в.пр.Хр. През V–IV в.пр.Хр. вече се появяват множество надписи върху бамбукови дъсчици, коприна и керамични съдове, създадени с опростени знаци на големия печат.

Още около IX в.пр.Хр. се наблюдават промени във формата на йероглифите, като те се отдалечават от пиктограмите и придобиват по-абстрактен характер. Някои автори (Cheng, 1989: 42) назовават тези промени, които към края на Западна Джоу вече имат ясно изразен характер, с термина *депикторизация* (depicturization). Наблюдава се и тенденция към секуларизация на писмото, текстовете стават по-дълги, като достигат двеста, триста и дори повече думи.

През 221 г.пр.Хр. император Цин Шъхуан обединява Китай и провежда редица реформи, сред които е и стандартизацията на йероглифите. Калиграфският стил, който получава официален статут през династията Цин, представлява опростена разновидност на големия печат. За да се разграничи терминологично от него, той получава названието *малък печат* (xiǎozhùàn), но напоследък все повече автори предпочитат термина *стил на печата* (篆書 zhùànshū). Въпреки че стандартизацията се разпространява

върху цялата територия на Китай, това не изключва паралелната употреба и на други калиграфски стилове. Всъщност по време на династията Цин се оформя т.нар. проточиновническо писмо (proto-clerical script), което се заражда още от края на предишния период, известен под названието Воюващите царства (475–221 г.пр.Хр.).

Анализът на откритите в последно време надписи върху бамбукови дъсчици дава основание за извода, че чиновническото писмо (lìshū) достига своята зрялост около 100 г.пр.Хр. по времето на династията Западна Хан (Qui, 2000: 119–124). Въпреки че зрялата форма на чиновническото писмо (bāfēn) придобива доминантен характер по време на династията Хан, паралелно с нея съществуват и други калиграфски стилове.

През Източна Хан (25–220) се появява опростен вариант на bāfēn, който получава названието *неочиновническо писмо* (xīnlìtǐ) – термин, въведен от Qui (2000). Смята се, че именно неочиновническото писмо (neo-clerical script) е свързващото звено между lìshū и китайското уставно писмо kǎishū. Трябва да отбележим, че в западната японистика няма единство за превода на kǎishū, като най-често срещаните преводи са regular script и standard script. И така kǎishū се появява към края на династията Източна Хан, оформя се през царство Уей (220–265) и придобива доминантен характер към V в. по време на Южните и Северните династии. Завършената форма на kǎishū се свързва с началото на VII в.

След 1949 г. се провежда поетапно реформа на писмеността, чиято основна цел е опростяването на сложните йероглифи. Официални списъци на опростени йероглифи са публикувани през 1956 и 1964 г., а през 1986 г. е публикуван последният засега пълнен списък.

Реформата не засяга всички йероглифи. Например йероглифът *дъжд* запазва формата си от кайшу, докато йероглифът *кон* е опростен.

дъжд (кайшу)

кон (кайшу)

кон (опростен)

ДЪЖД и КОН (сегашните форми)